

JURGIS GAIŽAUSKAS

(1922–2009) IR JO KŪRYBINIS

PALIKIMAS

DANUTĖ MUKIENĖ

Jurgis Gaižauskas 2001 m. birželio 19 d. Pasandravyje (Raseinių r.) kartu su Vilniaus žemaičių kultūros draugijos nariais lankydamasis Maironio gimtinėje. Zigmo Juškevičiaus nuotrauka

2022 m. minime Lietuvos kompozitoriaus, smuikininko, dirigento, pedagogo, kultūros ir meno veikėjo, daugelio kaimo kapelių patriarchu vadinamo Jurgio Gaižausko (1922–2009) šimtąsias gimimo metines. Jau praėjo daugiau negu 10 metų nuo jo mirties, tačiau visų, kurie Jurgelį (taip jį vadindavome) pažinojo, kuriems teko su juo bendrauti, atmintis apie jį neišblėso. Visada besišypsantis, su smuikeliu vienoje rankoje, kita suspaudęs savo gyvenimo bendražygės žmonos Zofijos (Zoselės) ranką, apgaubęs ja didžiule meile ir dėmesiu, to paties sulaukiantis iš jos, pasirengęs padėti ir patarti, išklaudyti visus, kam to reikia.

Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais maestro dažniausiai jau tik grodavo – naujų kūrinių

neberašydavo, o anksčiau... Lietuvos muzikos informacijos centro interneto svetainėje <https://www.mic.lt/lt/skelbiama>, kad J. Gaižauskas buvo „bene produktyviausias Lietuvos muzikos autorius“, jo kūriniai apima beveik visus žanrus: nuo dainų ir instrumentinių pjesių kaimo kapeloms, muzikos dramoms spektakliams iki simfonijų ir operų. *Iki šių dienų populiaru Gaižausko sukurtą pirmąją nacionalinę operą vaikams „Buratinas“ (1968), kurioje galima susekti bene visą kompozitoriaus kūrybą nužyminčius principus: „lengvą“ ir aiškiai artikuliuotą klasikinės tradicijos muzikos kalbą, visada „su veiksmu ir tariniu“, ryškų melodiją, ūmią sąveiką su lietuvių folkloro kultūra, muzikos lyrizmą, žaismę, pastoralę ir empirizmą.“¹*

Svarbiausi gyvenimo faktai

- J. Gaižauskas gimė 1922 m. spalio 25 d. Ukmergės apskrityje, netoli Giedraičių miestelio esančiame Karužalaukio kaime. Jo tėvas buvo medicinos felčeris, mama – medicinos seselė. Jie savo vaikus nuo mažens skatino mokytis, domėtis menu. Tikėtina, kad pirmasis susidomėti sūnų muzika paskatino tėvas, kuris laisvalaikiu grodavo mandolina. Kaimynų palėpėje rastu senu smuiku Jurgis pradėjo čirpinti vaikystėje.

- 1928–1931 m. J. Gaižauskis mokėsi Telšių pradžios mokykloje.

- 1931–1940 m. mokslą tęsė Telšių Motiejaus Valančiaus valstybinėje gimnazijoje. Mokydamasis čia jis pas Telšių katedros vargonininką Albiną Jasenauską dar mokėsi skambinti fortepijonu, muzikos teorijos bei diriguoti. Tuo laikotarpiu jis dalyvavo ir tarpukario metais Žemaičių sostinėje itin didelę muzikinio gyvenimo vagą variusio Domo Andrulio vadovaujame Telšių gimnazijos moksleivių orkestre, dainavo Šaulių sąjungos chore ir giedojo Telšių katedros chore. Būdamas vos 16 metų amžiaus jis toje pačioje Telšių gimnazijoje 1938-aisiais subūrė vyrų chorą ir jam vadovavo 1938–1940 metais.

- 1939 m. J. Gaižauskas Šiauliuose pas smuikininką Povilą Matiuką pradėjo mokytis groti smuiku.

- 1940–1943 m. studijavo Kauno konservatorijoje. Čia jį griežti smuiku mokė Vladas Motiekaitis, groti fortepijonu – Vladas Jakubėnas ir Jurgis Karnavičius, teorinių disciplinų – Vladas Jakubėnas. Mokydamasis konservatorijoje ir dirbo: 1941–1942 m. buvo Kauno radiofono leng-

vosios muzikos orkestro smuikininkas, 1942–1943 m. – Kauno operetės ir operos orkestro violistas.

- 1943 m. Lietuvoje šeiminkaujant vokiečiams, Kauno konservatorija buvo uždaryta, tad J. Gaižauskas laikinai studijas turėjo nutraukti. Tų pačių metų vasarą jis pasitraukė į Austriją, įsikūrė Vienoje ir pradėjo dirbti Vienos radiofono simfoniniame orkestre – grojo altu. Šiame orkestre tuo metu grojo ir į Austriją karo audrų nublokštas kamerinės muzikos pradininkas Lietuvoje – smuikininkas Izidorius Vosyliūnas. Šiuo laikotarpiu J. Gaižauskas Vienoje dar ir mokėsi – kompozicijos bei polifonijos žinias jis gilino pas Maxą von Springerį, groti vargonais – Vienos katalikiškoje muzikos akademijoje pas B. Walterį.

- 1944 m. J. Gaižauskas sukūrė pirmuosius savo muzikinius kūrinius, šiandien priskiriamus jo kūrybinio palikimo aukso fondui.

- 1945 m., pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, jis kartu su kolega I. Vosyliūnu buvo gražintas į Lietuvą. Čia J. Gaižauskas pakartotinai įstojo į Kaune vėl veikusią Konservatoriją. Čia jį iš pradžių griežti smuiku mokė prof. Ljuszlo Hajósas, vėliau – Kazys Matiukas.

- 1949 m., kai Kauno ir Vilniaus konservatorijos buvo sujungtos, o vietoje jų pradėjo veikti Lietuvos valstybinė konservatorija, J. Gaižauskas studijas tęsė šioje konservatorijoje.

- 1950 m. maestro baigė Lietuvos valstybinę konservatoriją (prof. Jakovo Targonskio klasė), įgydamas smuikininko specialybę.

- 1950–1953 m. kompozicijos papildomai mokėsi pas Antaną Račiūną.

- 1953–1997 m. dirbo muzikos teorijos ir kompozicijos dėstytoju Vilniaus Juozo Tallat-Kelpšos konservatorijoje (šioje mokykloje J. Gaižauskas dėstytojo pareigose pakeitė savo mokytoją A. Račiūną).

- 1958 m. tapo Lietuvos kompozitorių sąjungos nariu.

- 1953–1972 m. buvo Vilniaus Juozo Tallat-Kelpšos muzikos mokyklos Muzikos teorijos-kompozicijos skyriaus vedėjas, 1972–1997 m. – dėstytojas. Tuo laikotarpiu jis tolimesnėms studijoms, kūrybiniam darbui muzikos srityje parengė daug žinomų muzikų, tarp kurių yra ir kompozitoriai Mikalojus Novikas, Algimantas Raudonikis, Teisutis Makačinas, Algirdas Martinaitis, Povilas Dikčius, Antanas Rekašius, Genovaitė Vanagaitė, Galina Savinienė bei nemažai kitų.

- Tikrasis J. Gaižausko pašaukimas buvo kaimo kapelos ir muzikos kūrimas tokiems kolektyvams. 1957–1977 m. jis vadovavo Lietuvos radijo ir televizijos kaimo kapelai. Joje būdavo grojama įvairiais muzikos instrumentais (smuiku, akordeonu, klarnetu, trimitu, birbyne, fleita, kt.). J. Gaižauskas mokėjo groti beveik su visais šiais instrumentais.

- 1965–1990 m. J. Gaižauskas dirbo Trakų rajono liaudies kapelos „Galvė“ vadovu. Šio kolektyvo pirmakė buvo 1955 m. įkurta Vievio kultūros namų kaimo kapela (pirmasis vadovas – Juozas Gečas). Vadovaujant J. Gaižauskui, išaugo kapelos meninis lygis, ne kartą ji tapo respublikinių liaudies ansamblių konkursų laureate. Ši kapela geriausia buvo pripažinta ir pirmajame Lietuvos liaudies kapelų festivalyje „Grok, Jurgeli“. Ji daug kartų yra reprezentavusi lietuvių muziką užsienyje. Vadovaujant J. Gaižauskui, kapelą sudarė muzikantai ir dainininkai. Dažnai kartu su ja koncertuodavo ir kvietiniai profesionalūs dainininkai, tarp jų ir Virgilijus Noreika, Giedrė Kaukaitė, profesionalūs muzikantai, šokėjų kolek-

Jurgis ir Zofija Gaižauskai. Zigmo Juškevičiaus nuotrauka

tyvai. 1962–1990 m. koncertus vedavo ir režisuodavo Juozas Janonis, kapelai talkindavo ir pedagogė Irena Parnavienė. Šiuo laikotarpiu „Galvės“ instrumentinėje grupėje grojo smuikininkai Jurgis Gaižauskas, Virginija Bakutienė, Algirdas Bakutis, Nijolė Leimontaitė-Kačinauskienė, Stasys Prekeris, Dainius Pulauskas, Daiva Stepankevičiūtė, Asta Andrikonytė, Aušra Sasnauskaitė, Angelė Daugirdaitė, Daiva Gudelevičiūtė, Alfredas Klimas, Elvyra Pranckevičiūtė, Henrikas Bagdzevičius, pučiamųjų instrumentų muzikantai Alfredas Sielskas, Jonas Čiulada, Lionginas Šumskas, Eduardas Alijošius, Valerijus Filonovas, Aleksandras Čiupkovas, armonikininkas Aleksas Dulskis, akordeonistai Ona Vaznevičiūtė, Aldona Puidokaitė-Gaudešienė, Aldona Jakutytė-Kovalevskienė, Viktoras Kovalevskis, Leonidas Šumskas, Lionginas Marcijonas, Albina Gaubaitė-Dmukauskienė, Rimvydas Strelčiūnas, kontrabosistas Alfredas Dulskis, būgneliais grodavo J. Gaižausko žmona Zofija Gaižauskienė. Kapelos solistai (dainininkai) buvo Regina Bartkienė, Marija Urbonienė, Justinas Rinkevičius, Petras Marcinka, Stasė Kazauskienė.

- 1969 m. J. Gaižauskui suteiktas Lietuvos nusipelnusio kultūros ir švietimo darbuotojo vardas.

- 1957–1990 m. jo vadovaujama Lietuvos radijo ir televizijos kaimo kapela bei Trakų rajono liaudies kapela „Galvė“ buvo pagrindiniai lietuviškos liaudiškos muzikos puoselėtojai ir populiariausieji ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse. Jos darė didelę įtaką lietuvių kaimo kapelų muzikavimo tendencijoms. J. Gaižausko vadovaujamos kapelos yra koncertavusios daugelyje Lietuvos vietovių, Belgijoje, Čekijoje, Estijoje, Graikijoje, Latvijoje, Olandijoje (1972 m. čia vykusiamame muzikos festivalyje kolektyvas „Galvė“ buvo apdovanotas aukso medaliu), Rumunijoje, Tadžikijoje, buvusioje Vokietijos Demokratinėje Respublikoje ir kt.

- 1965 m. J. Gaižauskis buvo pakviestas diriguoti Respublikinėje dainų šventėje. Jis šiose šventėse nuolat diriguodavo ir vėlesniais metais.

(Nukelta į 8 p.)

Jurgis ir Zofija Gaižauskai kartu su kitais Vilniaus žemaičių kultūros draugijos nariais šios draugijos 2001 m. vykusiame renginyje. Zigmo Juškevičiaus nuotrauka

(Atkelta iš 7 p.)

- Daugelį metų J. Gaižauskas buvo liaudies kapelų švenčių „Grok, Jurgeli“, kurios vykdavo Vilniuje, Kaune, Telšiuose, Utenoje, Kretingoje, Naujojoje Akmenėje, Kuršėnuose, vienas iš pagrindinių organizatorių, muzikantų ir dirigentų.

- 1972 m. J. Gaižauskui įteikta Lietuvos komjaunimo premija.

- 1974 m. J. Gaižauskui suteiktas Lietuvos nusipelnusio meno veikėjo vardas.

- 1979 m. J. Gaižauskui įteikta Jono Švedo premija.

- 1986 m. J. Gaižauskui paskirta Lietuvos valstybinė premija.

- J. Gaižauskas visą savo gyvenimą, kol tik leido sveikata, aktyviai dalyvavo šalies kultūriname gyvenime. Lietuvos atgimimo metais jis kartu su žmona Zofija tapo Vilniaus žemaičių kultūros draugijos nariu ir iki pat savo gyvenimo saulėlydžio aktyviai dalyvavo šios draugijos veikloje, dažnai vienas ir kartu su žmona, kitais šios draugijos muzikantais bei dainininkais koncertuodavo draugijos renginiuose, kurių dauguma vykdavo Vilniaus mokytojų namuose. Čia dažnai galėdavai išgirsti jį grojant ir „Žemaitiško smuikelio valsą“, savo paties kūrinius.

- 1994 m. J. Gaižauskas buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio ordinu.

- 2000 m. J. Gaižauskui suteiktas Telšių miesto garbės piliečio vardas.

- 2009 m. J. Gaižauskui paskirta Vyria-

sybės kultūros ir meno premija.

- Jurgis Gaižauskas mirė 2009 m. gegužės 24 d. Vilniuje, būdamas 86 metų amžiaus. Jis buvo pašarvotas Lietuvos kompozitorių sąjungos salėje Vilniuje, (A. Mickevičiaus g. 29). Palaidotas Vilniaus Antakalnio kapinėse.

Jurgio Gaižausko žmona Zofija Gaižauskienė mirė 2007 metais. Gyvendami santuokoje jie susilaukė 10 vaikų: 6 dukterų (Alvydės, Eglės, Rimos, Rūtos, Saulės, Vilijos) ir 4 sūnų (Eugenijaus, Jono, Juliaus, Jurgio). Dalis jų savo gyvenimą, kaip ir tėvas, susiejo su muzika. Dukra Eglė tapo kanklininke, pasuko pedagogikos keliu, dirbo Švenčionyse, Alvyda – Telšių meno mokyklos archyvarė, Rūta – pasirinko pedagogės kelią, moko vaikus matematikos. Rima tapo dailininke, yra žinoma Lietuvos grafikė, gyvena Vilniuje. Jauniausios dukters Saulės gyvenimo kelias pasuko į Olandiją. Čia jai buvo patikėta vadovauti lietuvių kultūros centrui. Sūnus Jonas pasirinko aktorystę, yra Alytaus dramos teatro aktorius. Menas paviliojo ir kitus du sūnus: Julius tapo dizaineriu, vyriausiasis Jurgis – pianistu, akompaniatoriumi, yra geras fortepijonų derintojas. Na o Eugenijus tapo fiziku. Keletas Zofijos ir Jurgio Gaižauskų anūkų taip pat yra susieję savo gyvenimą su muzika.

Kai Zofijos ir Jurgio Gaižauskų vaikai praaugo, keletas jų kartu su tėvais susibūrė į šeimos ansamblį. Gaižauskai koncertuo-

davo ne tik namuose, įvairiose Vilniaus salėse, bet ir gastrolių metu kitose Lietuvos vietose. Kai kuriuose koncertuose grodavo Gaižauskų šeimos trio, kvartetas. Jie dažnai pirmą kartą atlikdavo naujausius J. Gaižausko kūrinius. Kartu su vyru, vaikais grodavo ir Zofija. Jai, kaip ir kapeloje „Galvė“, būdavo patikimas būgnelis.

J. Gaižausko atminimas gyvas ne tik jo vaikų, anūkų, bet ir kolegų kompozitorių, muzikantų atmintyje, visų jį pažinojusių žmonių prisiminimuose. 2013 m. sausio 27 d. jis buvo gražiai prisimintas Lietuvos nacionalinės filharmonijos ir Lietuvos kompozitorių sąjungos surengtame koncerte, vykusiame Vilniuje veikiančiame LNDM Taikosmėsios dailės muziejuje. Jo metu vyko trio „Keturstygis“ inicijuotas koncertas, skirtas kompozitoriaus J. Gaižausko 90-mečiui ir jo dukters, minėto trio narės, violončelininkės, ilgametės Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro narės Vilijos Gaižauskaitės-Veličkienės kūrybinės veiklos 35-mečiui. Tą vakarą J. Gaižausko kūrybą garsinęs ansamblis Trio „Keturstygis“ (smuikininkė Nomedą Gatilienė, altu grąjantis Arūnas Statkus, violončelininkė Vilija Gaižauskaitė-Veličkienė ir kanklininkė Aistė Bružaitė) grojo J. Gaižausko Variacijos smuikui, altui ir violončelei Ch. Gounod „Ave Maria“ tema, Trio-koncertą altui su smuiko ir violončelės pritarimu, dvi dalis iš Simfonijos Nr. 7 smuikui, altui, violončelei ir kanklėms: „Raudonųjų rožių grožis“ (*Allegretto tranquillo*), „Vyšnia“ (*Presto*). Koncertą vedė Janina Pranaitytė.

Gyvųjų atmintyje Jurgis išliko ir kaip itin gražaus bendravimo su žmona Zofija pavyzdys. Net ir paskutiniiais bendro gyvenimo metais juos dažniausiai galėjai matyti kartu, susikibusius rankomis, vienas kitam padedančius ir be žodžių vienas kitą suprantančius.

Jurgio Gaižausko kūrybinis palikimas

Oficialiai skelbiama, kad J. Gaižauskas iš viso sukūrė daugiau negu 1 200 muzikinių kūrinių (apie 500 instrumentinių ir daugiau negu 600 įvairių žanrų vokaliųjų). Aukso fondui priskiriamos jo sukurtos 7 simfonijos, 2 simfoninės poemos, 3 operos, tarp kurių yra ir iki šiol populiarumo neprarandanti pirmoji lietuviška opera vaikams „Burratinas“. Maestro garsina ir 3 jo sukurtos

operetės, 5 styginiai kvartetai, 5 koncertai, 3 uvertiūros, 9 siuitos, 9 sonatos smuikui ir fortepijonui, 6 sonatos kitiems instrumentams, 4 rapsodijos. Jis yra sukūręs nemažai ir choro bei solo dainų, tarp jų ir romansų, religinių ir liturginių giesmių solistams, ansambliams, chorams, kantatų, mažos apimties muzikos kūrinių, skirtų vaikams, dramos spektakliams, radijo vaidinimams, vokaliųjų ciklų. J. Gaižauskas yra ir daugelio išplėtotų ir harmonizuotų liaudies dainų autorius. Jo kūrinius muzikologai dažnai apibūdina kaip programiškus, neoromantinius.

Pirmieji didelę išliekamąją vertę turintys jo muzikiniai kūriniai gimė Antrojo pasaulinio karo metais. Kūrybinis polėkis ir sėkmė maestro lydėjo net 60 metų.

Didžiausio populiarumo sulaukusius ir vertingiausius J. Gaižausko muzikinius kūrinius galima pamečiui išdėstyti taip:

- Variacijos styginių kvartetui (1944)
- Variacija styginių orkestrui (1944)
- Pasakalija vargonams (1945)
- Muzika simfoniniam orkestrui, koncertai smuikui I (1950)
- Sonata fortepijonui (1950)
- Simfoninė poema *Aušra* (1953)
- 9 simfonijos (1956–2000)
- Styginis kvartetetas 1957
- Styginis kvartetetas 1960
- Kantata *Ant Drūkšių ežero* 1960
- Simfoninė poema *Kauno didvyriams atminti* 1960)
- Operetė *Ramunė* (1961)
- 9 sonatos smuikui ir fortepijonui (1962–2001),
- Simfoninė siuita *Nemuno vaizdai* (1965)
- Siuita trombonui ir fortepijonui (abi 1966)
- Siuita *Svečiuose pas dzūkus* birbinių kvintetui (1966)
- Opera *Buratinas* (1968). (Ši opera iki pat šiol vienas mėgstamiausių vaikų muzikos kūrinių. Pats kompozitorius aiškindamas jos populiarumą yra pasakęs: „Ši opera vis dar scenoje todėl, kad joje yra ryškių melodijų. Be to, puikus, skambus Anzelmo Matučio libretas, o ir pats siužetas geras. Labai svarbu rasti raktą į vaiko širdį, jam artimą temą [...]).“
- Sonata violončelei ir fortepijonui (1972)
- 24 preliudai ir fugos (1972)
- Muzika kanklėms (1974)
- Kantata *Leninas siunčia dovanas* 1970, 1976
- *Herojinė uvertiūra* (1971)
- Siuita *M. K. Čiurlionio tėviškėje* balsui

Jurgis Gaižauskas 2001 m. sausio 17 d. Vilniaus žemaičių kultūros draugijos renginyje. Zigmo Juškevičiaus nuotrauka

ir styginių kvartetui (1975)

- Siuita *Petras Karmelis* balsui ir styginių kvartetui (1976)
- Operetė *Linksmoji kapela* (1976)
- *Girių šokių siuita* (1976)
- Sonata *Paukščių sonata* birbynei ir fortepijonui (1976)
- Siuita *Juodkrantės eskizai* pučiamųjų kvintetui (1977)
- Siuita *Lietuviška siuita* gitarai solo (1978)
- Sonata kontrabosui ir fortepijonui (1978)
- Styginis trio (1981)
- Forte-pijoninis trio (1981)
- *Concertino* smuikui ir fortepijonui (1986)
- Operetė *Duona ir žmogus* (1986)
- *Septyni muzikiniai momentai* (1987) fortepijonui, kūriniai pučiamųjų, liaudies instrumentų orkestrams
- Styginis kvartetetas *Pajūrio etiudai* (1987)
- Kantata *Mano Lietuva* 1989 (1989 m. apdovanota Australijos lietuvių chorinės muzikos III premija)
- 3 sonatos altui ir fortepijonui (1990)
- Siuita *Petras Karmelis* balsui ir styginių kvartetui (1991)
- Muzika simfoniniam orkestrui, koncertai smuikui II (1992)
- Styginis kvartetetas (1991)
- Muzika altui, smuikui ir violončelei (1993)
- Preliudija ir Pasakalija (1996)
- Styginis trio (1997)
- Opera baletas *Drevinukas* (2000)
- Opera *Nemunėlė* (2002)
- Opera *Jaučio trobelė* (2003)

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. „Jurgis Gaižauskas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://www.vle.lt/straipsnis/jurgis-gaizauskas/>.
2. „Jurgis Gaižauskas“. *Lietuvos muzikos informacijos centras*: <https://www.mic.lt/lt/baze/klasikine-siuolaikine/kompozitoriai/gaizauskas/>.
3. „Jurgis Gaižauskas ir jo atžalynas“, *7 meno dienos*, 2005 m. kovo 4 d., Nr. 651: https://www.7md.lt/archyvas.php?leid_id=651&str_id=3857.
4. Margarita Dvarionaitė, „Grok Jurgelil! Gaižauskų šeimos galva Jurgis“, *7 meno dienos*, 2007 m. liepos 20 d., Nr. 765: https://www.7md.lt/archyvas.php?leid_id=765&str_id=7425.
5. „Kapela „Galvė“, *Vikipedija. Laisvoji enciklopedija*: [https://lt.wikipedia.org/wiki/Galv%C4%97_\(kapela\)](https://lt.wikipedia.org/wiki/Galv%C4%97_(kapela)).
6. 15.min.lt: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/muzika/jurgi-gaizauska-primins-muzikiniu-roziu-grozis-284-299286?copied>.
7. „Sekmadienį mirė kompozitorius Jurgis Gaižauskis“, *15.min.lt*, 2009 m. gegužės 25 d.: <https://www.15min.lt/vardai/naujiena/lietuva/sekmadieni-mire-kompozitorius-jurgis-gaizauskas-atnaujinta-14.27-val-1050-42407?copied>.
8. „Nutilo dėdės Jurgio armonika“, *Diena.lt*, 2009 m. gegužės 27 d.: <https://www.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/zvaigzdes-ir-pramogos/nutilo-dedes-jurgio-armonika-599580>.

¹ „Jurgis Gaižauskas“. Lietuvos muzikos informacijos centras: <https://www.mic.lt/lt/baze/klasikine-siuolaikine/kompozitoriai/gaizauskas/>.